

Рус телендә белем бирү мәктәпләренә рус телле укучылары өчен 2024 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру өчен әзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторы

**Кодификатор
контрольных измерительных материалов для проведения государственной
итоговой аттестации по образовательным программам основного общего
образования 2024 года по родному (татарскому) языку
для русскоязычных обучающихся школ с русским языком обучения**

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением высшего образования

«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

**Рус телендә белем бирү мәктәпләренен рус телле укучылары өчен
2024 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе**

Татар теленнән төп гомуми белем бирү программасын үзләштергән IX сыйныф укучыларының эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторы - (алга таба – кодификатор) 2024 нче елда дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру өчен эшлэнгән үрнәк материалларның эчтәлеген билгеләүче документларның берсе.

Кодификаторда Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы тарафыннан тәкъдим ителгән белем бирү программаларына кертелгән эчтәлек элементлары һәм эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр чагылыш таба.

Кодификатор укучыларның татар теленнән коммуникатив компетенциясен (аерым алганда, сөйләм, тел, социаль-мәдәни, уку-танып белү компетенцияләре) дәрәжәсен ачыклауга юнәлтелгән. Әлеге документ татар теленнән төп гомуми белем бирү мәктәбе курсы буенча имтихан биремнәрен төзү өчен нигез булып тора.

Кодификаторда эчтәлеге кинрәк булган блоklar, калын курсив хәрәфләр белән язылып, кечерәк блоklarга бүленде. Кодификатордагы әлеге позицияләреннән һәрберсе укуту эчтәлегеннән берләштерелгән дидактик берәмлекләрен тәшкит итә. Аларга берничә тематик берәмлек керә ала.

Беренче баганда эчтәлекнең зур блоklarына туры килгән бүлек коды бирелгән. Икенче баганда тикшерелә торган элемент коды күрсәтелгән. Өченче багана тикшерелә торган материалның эчтәлеген чагылдыра.

**1 нче бүлек. Төп гомуми белем бирү мәктәбе курсы буенча татар теленнән
дәүләт йомгаклау аттестациясендә тикшерелә торган эчтәлек элементлары**

Төп гомуми белем бирү мәктәбе курсы буенча татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясендә тикшерелә торган эчтәлек элементлары исемлеге¹ татар теленнән төп гомуми белем бирү мәктәпләре өчен үрнәк эш программасына нигезләнәп төзелде.

1 нче таблица

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлеге
1		<i>Тыңлап аңлау</i>
	1.1	Диалогик һәм монологик текстларның төп эчтәлеген тыңлап аңлау.
	1.2	Диалогик һәм монологик текстларны тыңлап, алардан кирәкле / сорала торган мәгълүматны аңлау һәм табу.
2		<i>Уку</i>

¹ Татар теленнән төп гомуми белем бирү (5-9 нчы сыйныфлар) баскычында укучыларның белем дәрәжәсенә таләпләр.

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлеге
	2.1	Татар халкының тормышын, көнкүрешен, мәдәниятен, гомумән, көндәлек тормышны чагылдырган аутентик текстларны уку һәм төп эчтәлеген аңлау.
	2.2	Укылган тексттан кирәкле мәгълүматны сайлап алу.
	2.3	Төрле жанрлардагы аутентик һәм адаптацияләнгән текстларның эчтәлеген тулысынча аңлау.
3		<i>Язу</i>
	3.1	Укучының үзе һәм гамәлләре турында мәгълүмат бирә белүе.
	3.2	Үрнәк буенча шәхси хат язу.
	3.3	Татар язуының орфографик нормаларын саклау.
	3.4	Коммуникатив бурычларны аңлап, жөмлөләрне үзгәртеп язу.
4		<i>Тел материалы</i>
4.1		<i>Сөйләмнең грамматик ягы</i>
	4.1.1.	Жөмләнең коммуникатив төрләре: раслау, инкяр, сорау, боеру, тойгылы жөмлөләр һәм аларда сүз тәртибе.
	4.1.2	Жыйнак һәм жәенке жөмлөләр.
	4.1.3	Гади һәм кушма жөмлөләр.
	4.1.4	Жөмләнең грамматик кисәкләре. Баш кисәкләр (ия, хәбәр). Иярчен кисәкләр (аергыч, тәмамлык, хәл).
	4.1.5	Жөмләнең модаль кисәкләре (эндәш сүз, кереш сүз).
	4.1.6	Жөмләнең тиндәш кисәкләре, алар янында гомумиләштерүче сүzlәр.
	4.1.7	Жөмлэдә сүз тәртибе.
	4.1.8	Тезмә кушма жөмлә.
	4.1.9	Иярченле кушма жөмлә.
	4.1.10	Берлек һәм күплек сандагы исемнәр.
	4.1.11	Исемнәрнең тартым белән төрләнеше.
	4.1.12	Исемнәрнең килеш белән төрләнеше.
	4.1.13	Исемнәрнең ясалышы.
	4.1.14	Алмашлыкларның төркемчәләре.
	4.1.15	Зат алмашлыкларның килеш белән төрләнеше.
	4.1.16	Саннарның төркемчәләре.
	4.1.17	Саннарның ясалышы.

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлегә
	4.1.18	Сыйфат дәрәжәләре.
	4.1.19	Сыйфатларның ясалышы.
	4.1.20	Рәвеш.
	4.1.21	Рәвешләрнең ясалышы.
	4.1.22	Затланышлы һәм затланышсыз фигыльләр һәм аларның кулланылышы.
	4.1.23	Фигыльнең барлык һәм юклык формасы.
	4.1.24	Фигыльнең заман формалары.
	4.1.25	Фигыльләрнең ясалышы.
	4.1.25	Бәйлек һәм бәйлек сүзләр.
	4.1.22	Модаль сүзләр.
	4.1.23	Теркәгечләр.
	4.1.24	Кисәкчәләр.
4.2		<i>Сөйләмнең лексик ягы</i>
	4.2.1	Төп гомуми белем бирү мәктәбендә өйрәнелгән аралашу темаларына бәйле лексика.
	4.2.2	Еш кулланыла торган сөйләм гыйбарәләре.
	4.2.3	Татар мәдәниятенә караган әдәпле сөйләм үрнәкләре, тотрыклы гыйбарәләр.
	4.2.4	Алынмалар. Антонимнар. Синонимнар.
<i>Сөйләмнең предмет эчтәлегә</i>		
1. Үзем һәм гаиләм турында. Туганлык мөнәсәбәтләре. 2. Көндәлек тормышта аралашу. 3. Көндәлек режим. Буш вакытым. 4. Бәйрәмнәр. Татар һәм рус халыкларының милли бәйрәмнәре һәм йолалары. Котлаулар. 5. Минем яраткан шөгыльләрем һәм уеннарым. Минем дөнья һәм Интернет. Спорт уеннары. 6. Мин һәм минем дусларым. Дуслык. 7. Кешенең тышкы кыяфәте һәм холкы. 8. Мәктәбем һәм сыйныфым. Дәресләр. Түгәрәкләр, спорт секцияләре. Сыйныфташлар белән үзара мөнәсәбәтләр. 9. Һөнәрләр. 10. Өлкәннәргә хөрмәт. 11. Әйләнә-тирә дөнья. Йортым, фатирым. Туган шәһәрәм/авылым.		

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлегә
12.		Туган як табигате. Табигать һәм кеше. Ел фасыллары. Экология.
13.		Татарстан Республикасы. Гомуми мәгълүмат: исеме, башкаласы, шәһәрләре, халкы, елгалары, истәлекле урыннары.
14.		Мәдәният, сәнгать.
15.		Илләр һәм шәһәрләр.
16.		Сәяхәт итү. Жәйге ял. Кышкы ял.
17.		Татар халкының күренекле шәхесләре.

2 нче бүлек. Дәүләт йомгаклау аттестациясендә укучыларның тикшерелә торган эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр

Бу бүлектә төп гомуми белем бирү мәктәбе курсы буенча чыгарылыш сыйныф укучыларының имтиханда тикшерелә торган эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр исемлегә тәкъдим ителә.

Таләпләр, системалы-эшчәнлекле юнәлешкә нигезләнеп: 1) *тыңлап аңлый, укый һәм яза алу*; 2) *гамәли күнекмәләргә ия булу*, 3) *белү/аңлау* бүлекләренә куела.

Тыңлап аңлый, укый һәм яза алу бүлегендә сөйләм эшчәнлегенә элекке төрләре буенча укучыларның эзерлегә, шулай ук социаль-мәдәни компетенциясе дә тикшерелә.

Гамәли күнекмәләргә ия булу бүлегендә татар теле орфографиясе, орфоэпиясе, грамматикасы һәм лексикасын үзләштерүгә караган таләпләр куела.

Белү/аңлау бүлегендә лексик-грамматик материалны һәм социаль-мәдәни мәгълүматны тел материалы буларак үзләштерүгә куелган таләпләр күрсәтелә.

2 нче таблица

	Таләпләр
1.	<i>Тыңлап аңлый, укый һәм яза алу</i>
	Үзең, гаиләң, дусларың, кызыксынуларың һ.б. турында язмача сөйли алу.
	Өйрәнелгән темаларга караган вакыйга-күренешләр турында кыскача мәгълүмат бирә алу, тасвирлау.
	Үз шәһәрең/авылың, илең, туган телең һ.б. турында кыскача мәгълүмат бирә алу.
	Укылган текстка карата үз фикереңне белдерә алу.
	Персонажларга кыскача характеристика бирә алу.
	Аутентик прагматик текстларның төп эчтәлеген аңлай һәм алардан кирәкле мәгълүматны аерып күрсәтә алу.
	Сөйләмнең төрле коммуникатив типларына караган авыр булмаган аутентик текстларда теманы, төп фикерне билгели алу.
	Тел төемлавыннан һәм контекстан файдалана алу.
	Тексттан кирәкле мәгълүматны алу өчен, өлешләп укый алу.

	Төрле жанрларга караган адаптациялэнгән аутентик текстларның эчтәлеген тулысынча аңлап укый алу.
	Текстның төп фактлары арасында логик эзлеклелек урнаштыра алу.
	Үрнәк буенча шәхси хат яза алу.
	Хатта адресаттан шәхси тормышы турында сорый, үз хәлләреңне хәбәр итә алу. Үтенеч белдерә алу.
	Рәхмәт белдерә алу.
	Татар сөйләм этикеты үрнәкләрен куллана алу.
	Үз халкың турында мәгълүмат бирә алу.
	Тексттагы вакыйгаларны аңлау өчен, тел материалыннан һәм контекстан чыгып эш итә алу.
	Синонимнардан файдалана алу.
2	<i>Гамәли күнекмәләргә ия булу</i>
	Татар теленең төп орфографик кагыйдәләренә бәйле күнекмәләр.
	Татар теленең төп орфоэпик закончалыкларына бәйле күнекмәләр.
	Жөмләнең коммуникатив төрләрен тану һәм куллану.
	Жәенке һәм жыйнак жөмләләрен куллану.
	Гади һәм кушма жөмләләрен куллану.
	Фигыльләрнең заман формаларын дөрес куллану.
	Сан, килеш, тартым кушымчаларын дөрес куллану.
	Жөмлә кисәкләрен үзара яраштырып куллану.
	Исемнәрне дөрес куллану.
	Сыйфатларны дөрес куллану.
	Алмашлыкларны дөрес куллану.
	Саннарны дөрес куллану.
	Рәвешләрен дөрес куллану.
	Бәйләгеч һәм модал сүзләрен дөрес куллану
	Татар пунктуациясенә караган кагыйдәләренә белү һәм тыныш билгеләрен дөрес кую.
	Башлангыч һәм төп гомуми белем бирү мәктәбендә үзләштерелгән темалар буенча лексик берәмлекләрен дөрес куллану.
	Татар сөйләм этикеты үрнәкләрен тану һәм алардан дөрес файдалану.
3	<i>Белү/аңлау</i>
	Төп гомуми белем бирү мәктәбендә үзләштерелгән лексик берәмлекләрнең мәгънәсен белү/ аңлау.
	Татар сөйләменә хас төп грамматик күренешләренә белү/аңлау.
	Татар сөйләменә хас төп жөмлә калыпларын белү/ аңлау.
	Татар сөйләм этикеты нормаларын белү.
	Татар халкының тормышы, көнкүреше, мәдәниятенә хас үзенчәлекләренә белү.
	Татар теленең дөньяда тоткан роле турында белү.